Megjelent: Kolosi Tamás – Szelényi Iván – Tóth István György (szerk. 2022): Társadalmi Riport 2022. Budapest: TÁRKI

21. A munkaerő-piaci és a politikai részvétel összefüggései nemzetközi összehasonlításban

10.61501/TRIP.2022.21

Róbert Péter – Susánszky Pál

1. Bevezetés

A politikai részvétel fokmérője a demokráciának, különösen normatív megközelítéssel. Elméletileg különféle formát ölthet, mint a befolyásolás, az érdekérvényesítés vagy az önkifejezés eszköze (Teorell 2006). A politikai részvétel alacsony mértéke a demokrácia hiányosságának minősül, csökkenti a politikai folyamatok legitimációját. Politikusok rendszeresen alkalmazzák saját legitimációjuk alátámasztására a magas politikai részvételt, szavazati arányt. Ugyanakkor tény, hogy az emberek jelentős részét alacsony politikai aktivitás jellemzi. A négyévenkénti országgyűlési választásokon való részvétel sokak életében az egyetlen formális politikai megnyilvánulás, de ez sem teljes körű egyetlen országban sem. A szavazásnál sokkal kevesebben vannak azok, akik a politikai részvétel bármely más formáját gyakorolnák. Vannak, akiket nem érdekel a politika, nem éreznek semmilyen motivációt arra, hogy politikai értelemben megnyilvánuljanak. Mások úgy gondolják, nincsenek lehetőségeik vagy megfelelő eszközeik arra, hogy kifejezzék politikai álláspontjukat, politikai döntéseket befolyásoljanak.

A demokratikus berendezkedéseket vizsgáló politikai szociológia számára a politikai részvétel egyenlőtlensége azért jelent érdekes és vizsgálandó problémát, mert a különböző társadalmi csoportok közötti részvételi különbségek megjelennek a politikai döntéshozatalban és a döntések eredményeiben is (Dubrow 2015). Azok a társadalmi csoportok, amelyek csak kevéssé vesznek részt a politikai cselekvésekben, kisebb nyomást helyeznek a politikai döntéshozókra, és így érdekeik kevésbé jelennek meg a döntésekben, közpolitikai intézkedésekben. (Dalton 2017, 3. fej.; Gilens 2012) Ez pedig alapvető problémának minősül a demokrácia működése szempontjából (Lijphart 1997; Rosenstone–Hansen 1993; Schlozman *et al.* 2012; Dubrow ed. 2014).

A politikai aktivitás, annak mértéke vagy iránya, és a társadalmi helyzet közti kapcsolat vizsgálata hagyományos kutatási téma. A politikatudomány klasszikus képviselői (Verba–Nie 1987; Rosenstone–Hansen 1993; Verba *et al.* 1995) a részvétellel kapcsolatban több magyarázó mechanizmust is számításba

vesznek; ezek kiterjednek demográfiai, illetve státusz jellemzőkre, de adott esetben túl is lépnek a szociodemográfiai ismérveken (Brady *et al.* 1995).

A társadalmi egyenlőtlenségek és a demokrácia működése összefügg egymással. Krieckhaus *et al.* (2014) makroszintű elemzése szerint az egyenlőtlenségek negatívan hatnak a demokráciára, például a jövedelmi egyenlőtlenségek a társadalomban negatívan hatnak a politikához való viszonyra, legyen szó politikai érdeklődésről vagy részvételről (Solt 2008). A gazdasági egyenlőtlenség tehát politikai egyenlőtlenséghez vezet mikroszinten is. Erről a kérdésről legfrissebben Dacombe–Parvin (2021) nyújt alapos áttekintést a *Representation* folyóirat különszámának bevezető cikkében.

Saját kutatásunk szempontjából érdemes kihangsúlyozni, hogy az olyan elemzésekben, ahol státuszismérvek szerepelnek magyarázójelleggel, rendre fontos szerepet kap az iskolázottság és a foglalkozás hatása a politikai aktivitásra. Ezek a hatások nem feltétlen közvetlenül jelennek meg, hanem inkább közvetett módon járulnak hozzá az összetettebb magyarázó mechanizmusokhoz (Persson 2015). Brady és munkatársai (1995) kiemelik, hogy a politikai részvétel egyéni szinten azon múlik, hogy az emberek akarnak-e, illetve meg tudnak-e nyilvánulni politikai cselekvőként. Ez pedig összefüggésben van azzal, mennyire iskolázottak, illetve hogyan és milyen munkával biztosítják megélhetésüket.

A politikai részvétel tehát egyfelől motiváció kérdése, vagyis valami érzelmi, tudati késztetés, társadalmi ösztönzés arra, hogy valaki politikailag megnyilvánuljon. Az erre vonatkozó kiterjedt szakirodalmat itt nem tekintjük át, erről lásd Susánszky (2022). Itt csak arra utalunk, hogy ha a politikai részvétel egy szükséglet a demokrácia (jobb) működése szempontjából, akkor az erre vonatkozó egyéni igények valahol egy Maslow-piramis magasabb szintjén helyezkedhetnek el. Másrészt a politikai részvétel lehetőség és képesség kérdése, hogy valakinek van-e ideje, módja a politikai cselekvésre, a közeg, amiben él (család, munkahely) inkább ösztönzi vagy gátolja ebben. A politikatudományi szakirodalom összefoglaló kifejezése erre az erőforrások, mely mögött egyfelől ismét az iskolázottság, másfelől a munkaerő-piaci helyzet jellemzői állnak. Jelen tanulmányunkban arra a kérdésre keressük a választ, hogy hogyan határozzák meg az egyének politikai részvételét a végzett munka jellemzői, illetve a munkaerő-piaci helyzet, beleértve azt az esetet is, ha valakinek nincs munkája. Elemzésünkhöz az *European Social Survey* adatait használjuk. Mielőtt a bemutatjuk elemzésünk eredményeit, a következő részben röviden ismertetjük a legfontosabb korábbi kutatásokat.

2. Munkavégzés és politikai részvétel: Korábbi kutatások és megközelítések

Abból indulunk ki, hogy a részvétel akár a munkaerőpiacon, akár a politikában a társadalmi integráció része. Ha valaki nincs jelen a munkaerőpiacon, s ez például abból adódik, mert munkanélküli, akkor ennek következtében kizáródik a társadalomból, s ezáltal anyagi és szociális értelemben is hátrányai származnak. Hasonló módon, aki politikailag nem aktív, szintén kizárja magát a társadalomból. A kétféle kizáródás összekapcsolódik. Korábbi kutatások bizonyítják, hogy a munkavégzés során lehetőség nyílik a politikai részvételhez szükséges adottságok, készségek, kompetenciák elsajátítására (Sobel 1993; Schur 2003; Lorenzini–Giugni 2012). A munkahely szocializál, a munkavállalás gazdagítja a viselkedés szerepkészletét, a bevonódás és a felelősségvállalás része a munkának, és a munka jellege, a munkavégzés önállósága, a döntési autonómia foka csupa olyan tényező, amelyek az embereket arra ösztönzik, ami erősíti a politikai részvételt. Ebből adódóan a munkanélkülivé válás marginalizálódást jelent a politikai részvétel szempontjából is (Marx–Nguyen 2016), különösen a fiatalok esetében (Bay–Blekesaune 2002; Banks–Ullah 1987). Ugyanakkor ezzel ellentétes empirikus összefüggést talált amerikai adatokon Burden–Wichowsky (2014), akik szerint a munkanélküliség éppenséggel ösztönöző is lehet, és erősebb politikai aktivitáshoz vezethet, legalábbis a választási részvétel esetében, mivel a munkanélküliek keresik a lehetőséget arra, hogy kinyilvánítsák a véleményüket.

Sajátos csoportot képviselnek a munkaerőpiacon az önfoglalkoztatók, vállalkozók. Egyfelől ők nem úgy munkavállalók, mint az alkalmazottak, esetükben nincs szó munkahelyi bevonódásról, ők nem részei egy munkahelyi kollektívának, amely olyan irányba szocializálná őket, ami erősítheti a politikai aktivitásukat. Másfelől viszont a vállalkozói tevékenység számos olyan adottságot és kompetenciát megkíván (képzettség, felelősségvállalás, döntési képesség, autonómia), amelyek alapján feltételezhető egy nagyobb mértékű politikai tudatosság, aktivitás. Ugyanakkor egy vállalkozást vinni rendkívül időigényes, vagyis egy fontos erőforrás esetleg hiányzik. Az empirikus kutatási eredmények részben megerősítik azt a felfogást, hogy az önfoglalkoztatók politikai magatartása hasonló az „atipikus" alkalmazási jellemzőkkel leírható munkavállalók viselkedéséhez (Jansen 2016). Ez viszont szükségessé teszi, hogy az elemzés során különbséget tegyünk egyfelől a kényszervállalkozók között, akik azért önfoglalkoztatók, mert nem tudnak alkalmazottként munkát találni, másfelől a tényleges vállalkozói ambíciókkal és habitussal rendelkezők között.

Az „atipikus" foglalkoztatás (határozott időre szóló szerződés, részidős alkalmazás) elméletileg csökkenti azt a munkahelyi szocializáció mértékét, amelyről azt feltételezzük, hogy olyan készségeket, képességeket, erőteljesebb bevonódást

hoz létre, amelyek a politikai részvételt erősítik. A szakirodalom használja a „munkaszegénység" fogalmát és ezt összefüggésbe hozza a politikai aktivitással is. Marinova (2022) szerint az ilyen értelemben vett munkahelyi kívülállók egyben politikai kívülállók is, akik esetében alacsonyabb mértékű a választói és politikai részvétel.

3. Adatok, mérések, módszerek

A tanulmányban a *European Social Survey (ESS)* első kilenc hullámának adatait használjuk, amely a 2002 és 2018 közötti éveket fedi le. Az elemzést leszűkítettük a 18 és 65 év közöttiekre, és az adatbázisból kihagytuk a tanulókat, a háztartásbelieket és a nyugdíjasokat, mivel kutatásunk alapvetően a munkajellemzők és a politikai részvétel közti kapcsolatra vonatkozik. Ebben az időszakban összesen 33 országban készült ESS adatfelvétel, bár nem minden ország vett részt minden hullámban. Az elemzésbe bevett 29 ország lefedi Európa valamennyi régióját[1].

A politikai részvételt, ami az elemzés függő változója, három módon közelítjük:

- részvétel a legutóbbi parlamenti választásokon (szavazás);
- részvétel törvényes tüntetésen (az elmúlt 12 hónapban);
- petíció aláírása (az elmúlt 12 hónapban).

Mindhárom részvételi formát dichotóm módon (igen/nem) mérjük.

A magyarázó változókkal igyekszünk körül járni a munkaerőpiacon való részételre, illetve a végzett munkára vonatkozó jellemzőket. Elsőként elkülönítjük a dolgozókat és a munkanélkülieket, az utóbbiak esetében figyelembe vesszük a munkanélküliség időtartamát (3 hónapnál rövidebb, 3 és 12 hónap között, 12 hónapnál hosszabb). A dolgozók esetében külön kezeljük az önállókat és kísérletet teszünk arra, hogy megkülönböztessük a kényszervállalkozókat a valódi vállalkozóktól. Valódi vállalkozóknak tekintjük azokat, akik korábban nem voltak munkanélküliek, míg kényszervállalkozónak minősítjük azokat, akik korábban munkanélküliek voltak, jelenleg viszont önfoglalkoztatók.

Az ESS-adatok alapján a hátrányos foglalkoztatás indikátoraként a szerződés formáját szerepeltetjük. Egy dichotóm változó méri, ha valaki határozott idős, vagy határozatlan idejű szerződéssel dolgozik. Az ESS kutatás 0–10 fokú skálán méri a munkavállaló autonómiáját, hogy mennyire teszi lehetővé a munkahelyi vezetés, hogy önállóan döntsön a napi munkája megszervezéséről. Ezt a mérést úgy dichotomizáltuk, hogy a skála 0–6 fokát választókat tekintettük olyan alkalmazottnak, akik munkájából hiányzik az autonómia. A tanulmányban a magyar-

[1] A kutatásban szereplő országokat és régiók szerinti besorolásukat, lásd a tanulmány *2. lábjegyzet*ben.

országi adatokat a kelet-európai (Magyarország nélkül), a nyugat-európai és a dél-európai régiókhoz viszonyítjuk. A régiók kialakítása Borbáth–Gessler (2020) alapján történt.

Amint a tanulmány elméleti része is mutatta, a kutatási kérdések, amelyek a munkaerőpiacon való jelenlét, illetve a munkajellemzők és a politikai részvétel kapcsolatára vonatkoznak, valójában a válaszadók két alcsoportját érintik. Ezért gyakorlatilag két külön elemzést kell elvégeznünk. Az egyikben a munkaerőpiacon való jelenlétet vizsgáljuk, vagyis hogy mit jelent, ha valaki hosszabb-rövidebb ideig munkanélküli, illetve ha nem alkalmazott, hanem önfoglalkoztató vagy vállalkozó. Az elemzés másik részében már csak az alkalmazottakkal foglalkozunk, és esetükben figyelembe vesszük a munkaszerződés típusát, illetve a munkaautonómia fokát.

4. Eredmények

4.1. A politikai részvétel aktivitása Európában

A politikai részvétel tekintetében először megmutatjuk az általunk vizsgált európai országok rangsorát a három részvételi forma szempontjából. Itt kilenc hullám összesített adatairól van szó, ahol időbeli változásokat nem vizsgálunk. Ezután kerül sor a munkaerő-piaci jelenléttel és a munkajellemzőkkel való összefüggések leíró jellegű bemutatására, amihez kétváltozós kereszttáblákat használunk.

Az európai *összehasonlításban* vizsgálva látható, hogy a három politikai részvételi forma közül a tüntetésen való részvétel rendelkezik a legalacsonyabb értékekkel, amit a petíció aláírása, majd a szavazás követ (*1–3. ábra*). Vagyis az országgyűlési választásokon való részvétel a leggyakoribb politikai aktivitási forma minden országban. Ez a sorrend jól tükrözi az egyes részvételi formák költségterhei közötti különbségeket, illetve a társadalmi normáknak való megfelelés igényét is. Nyilvánvaló, hogy a legtöbb időráfordítással a tüntetés jár, hiszen több időt vesz igénybe (utazás, beszédek, vonulás stb.), mint egy petíció aláírása vagy a választási részvétel, amit sokan tekintenek elvárhatónak, illendőnek vagy állampolgári kötelességnek.

Mind a három részvételi forma esetén nagy eltérések tapasztalhatók a legmagasabb és a legalacsonyabb aktivitású országok között. Általánosságban elmondható, hogy az észak- és nyugat-európai országokban a részvételi szint magasabb és a kelet-európai vagy posztszocialista országokban az aktivitás alacsonyabb. A *szavazás*t tekintve (*1. ábra*) a legaktívabb országok közé tartozik Dánia, Belgium, Izland és Svédország, ahol a szavazáson való részvétel meghaladja a 90%-ot. A választási részvétel ugyanakkor Litvániában, Csehországban és Svájcban a legalacsonyabb, nem éri el a 65%-ot.

1. ábra. *A szavazási részvétel aránya 29 európai országban (%)*

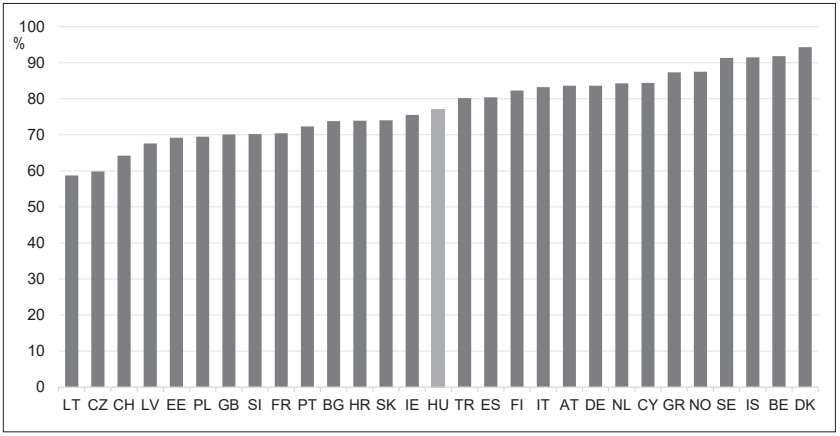

Forrás: Saját számítás az ESS 1–9. hullámainak (2002–2018) adatai alapján (N=204412), 18–65 éves korosztály.
Megjegyzés: Országnevek rövidítése: AT: Ausztria, BE: Belgium, BG: Bulgária, CH: Svájc, CY: Ciprus, CZ: Csehország, DE: Németország, DK: Dánia, EE: Észtország, ES: Spanyolország, FI: Finnország, FR: Franciaország, GB: Egyesült Királyság, GR: Görögország, HR: Horvátország, HU: Magyarország, IE: Írország, IS: Izland, IT: Olaszország, LT: Litvánia, LV: Lettország, NL: Hollandia, NO: Norvégia, PL: Lengyelország, PT: Portugália, SE: Svédország, SI: Szlovénia, SK: Szlovákia, TR: Törökország.

2. ábra. *Petíció aláírásának aránya 29 európai országban (%)*

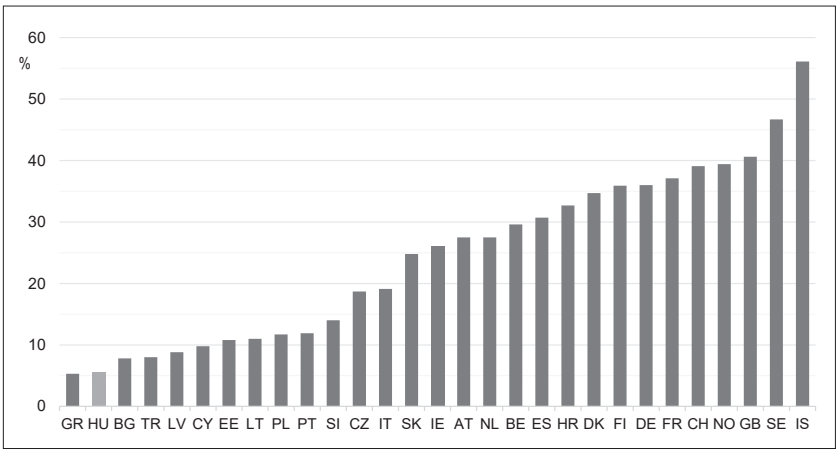

Forrás: Saját számítás az ESS 1–9. hullámainak (2002–2018) adatai alapján (N=204412), 18–65 éves korosztály.
Megjegyzés: Lásd az *1. ábrá*hoz tartozó *Megjegyzés*t.

A *petíció aláírás*ának gyakorisága Izland esetében kiugró, 50% feletti, de Svédországban is igen magas (*2. ábra*). A rangsor másik végén szereplő Görögországban és Magyarországon írnak alá a legkevesebben petíciót, 5%-ot alig meghaladó arányban. Végül a *tüntetésen való részvétel* esetében azt látjuk, hogy Spanyolországban, Izlandon és Franciaországban tüntetnek a legtöbben, Magyarország pedig itt is a rangsor végén áll, Finnország, Észtország és Lengyelország társaságában (*3. ábra*).

A Kelet- és Nyugat-Európa közötti részvételi szakadék valamennyire fennáll, de egyértelmű regionális mintázatot nem lehet azonosítani, hiszen az aktívabb országok között találhatóak déli (Spanyolország a tüntetésben), nyugati (Franciaország a tüntetésben) és északi (Svédország a petícióban) országok is.[2] Továbbá a legkevésbé aktív országok között egyaránt vannak észak- (Finnország a tüntetésben) és nyugat-európai (Hollandia a tüntetésben, Svájc a szavazásban) országok. Ugyanakkor az is igaz, hogy a legaktívabb országok között egyik részvételi forma esetén sem találunk kelet-európai országot.

3. ábra. *Tüntetésen való részvétel aránya 29 európai országban (%)*

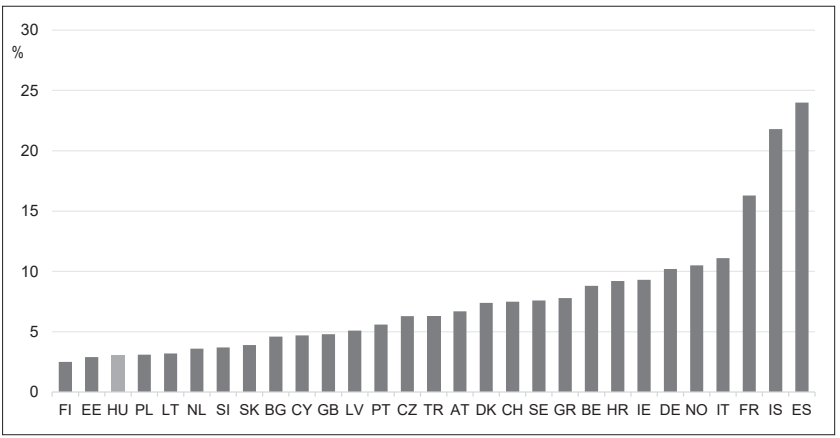

Forrás: Saját számítás az ESS 1–9. hullámainak (2002–2018) adatai alapján (N=204 412), 18–65 éves korosztály.
Megjegyzés: Lásd az *1. ábrá*hoz tartozó *Megjegyzés*t.

[2] *Kelet-Európa régió:* Bulgária, Csehország, Észtország, Horvátország, Litvánia, Lettország, Lengyelország, Magyarország, Szlovénia, Szlovákia; *Észak- és Nyugat-Európa régió:* Ausztria, Belgium, Svájc, Németország, Dánia, Finnország, Franciaország, Egyesült Királyság, Írország, Izland, Hollandia, Norvégia, Svédország; *Dél-Európa régió:* Ciprus, Görögország, Spanyolország, Olaszország, Portugália, Törökország.

Magyarország helyzete sem teljesen konzisztens. A választáson való részvételben az európai országok rangsorában középen helyezkedik el (77%), ugyanakkor a többi részvételi formában a részvételi szint a legalacsonyabbak között szerepel (5% ír alá petíciót, 3% vesz részt tüntetésen). Más országok esetében is találunk ehhez hasonló, egy-egy részvételi formában eltérő mértékű részvételi szintet. Például a tüntetési részvétel Finnországban a legalacsonyabb, viszont a petíció aláírásban és a szavazásban is viszonylag nagy aktivitást mutat. Tehát míg Magyarországon az emberek egyedül a választásokon aktívak, Finnországban van olyan ún. extra-parlamentáris részvételi forma, amit a finnek aktívan használnak, és aminek segítségével a választások közötti időszakban is befolyásolni próbálják a közélet alakulását.

Megjegyezzük ugyanakkor, hogy Magyarország részvételi mintázata lényegesen nem tér el több Kelet-Európa régióbeli országétól, így például Bulgáriától, Észtországtól, Lengyelországtól vagy Litvániától. Az *1.* és a *2. táblázat* összesen soraiban közöljük a politikai részvétel regionális szintjeit. Ebből kiderül, hogy a legnagyobb aktivitás az észak-nyugati régió országaira jellemző, amit a dél-európai régió követ. A legalacsonyabb a részvétel a kelet-európai régióban (Magyarország nélkül számítva). Ezek a sorok azt is megmutatják, hogy milyen eltérések jellemzik a magyarországi részvételi adatokat a többi kelet-európai országhoz képest. Látható, hogy Magyarországon a választásokon való részvétel magasabb, mint a régiós átlag (77% *vs.* 68%). A tüntetésen való részvétel valamivel alacsonyabb, mint az amúgy is alacsony régiós átlag (3% *vs.* 4%). Végül pedig közel harmada a petíció aláírásában résztvevők aránya Magyarországon, mint a többi kelet-európai országban (5% *vs.* 15%). A részvételi arányok alapján tehát azt mondhatjuk, hogy Magyarországon a választáson való részvétel fontos, de a ciklusok közötti politizálás, politikai részvétel még a kelet-európai értékeknél is alacsonyabb szintet mutat.

4.2. Jelenlét a munkaerőpiacon

A politikai részvétel és a munkaerő-piaci jelenlét közötti összefüggéseket úgy mutatjuk be, hogy Magyarország részvételi arányait hasonlítjuk a kelet-európai, észak- és nyugat-európai, valamint a dél-európai régiós adatokhoz.
A munkaerő-piaci státuszt leíró változónknak hat kategóriája van:

- alkalmazott;
- önálló vállalkozó, aki sosem volt munkanélküli;
- önfoglalkoztató, aki korábban munkanélküli volt;
- 3 hónapnál rövidebb ideje munkanélküli;
- legalább 3 hónapja, de kevesebb, mint egy éve munkanélküli;
- legalább egy éve munkanélküli.

A közölt táblázatokban (*1. és 2. táblázat*) feltüntettük az adjusztált reziduálisokat is, ami megmutatja, hogy az egyes cellákban szereplő esetek száma eltér-e a peremmegoszlások alapján kalkuláltaktól. Statisztikailag szignifikáns eltérésnek tekintjük, ha a reziduális értéke nagyobb, mint 2 (pozitív eltérés), vagy ha kisebb, mint –2 (negatív eltérés), az előbbi felülreprezentáltságot, gyakoribb előfordulást, az utóbbi alulreprezentáltságot, ritkább előfordulást jelent. Megállapításaink lényegileg az adjusztált reziduális értékeken alapulnak.

A *1. táblázat*ban szereplő értékek alapján elmondható, hogy a *munkanélküliség* alapvetően negatívan függ össze a politikai részvétellel, (lásd a többségben lévő negatív adjusztált reziduális értékeket). A *szavazás* esetén a munkanélküliek csoportjaiban, az időtartamtól függetlenül, szignifikánsan alacsonyabbak a részvételi arányok. Érdekes, hogy Magyarországon a munkanélküliség egy év feletti időtartama kevésbé csökkenti a választási részvételt [–5,7][3], mint a többi kelet-európai országban, vagy főleg az észak- és nyugat-európai régióban, ahol az összefüggés sokkal erősebb és a negatív hatás növekvő trendje is jobban jelen van [–14,7; –21,3; –33,0].

Hasonló a munkanélküliség összefüggése a *petíció aláírásával* is. Szignifikánsan alacsonyabb a részvétel, de a kelet-európai és az észak- és nyugat-európai országokban az egy évnél hosszabb munkanélküliségnek erős negatív hatása van, ami Magyarországon a petíció aláírására sem jellemző [–2,1 *vs.* –10,8; –12,6]. A *tüntetésen való részvétel* esetében szignifikáns negatív összefüggést az egy évnél hosszabb munkanélküliség és a részvételi szint között csak a dél- és a kelet-európai régiókban találunk [–4,0; –4,1]. A nyugat-európai régióban a munkanélküliség nem befolyásolja a tüntetésen való részvételt. Magyarországon az összefüggés iránya negatív, de nem szignifikáns [–1,4].

A vállalkozói, önfoglalkoztatói munkaerő-piaci jelenlét összefüggése a politikai részvétellel kevésbé erős. Azok az önálló vállalkozók, akik sosem voltak munkanélküliek a nyugati- és a déli régiókban kisebb arányban vesznek részt az extra-parlamentáris részvételi formákban (tüntetésen, illetve petíció aláírásában), ugyanakkor – minden régióban – nagyobb arányban szavaznak. Magyarországon viszont a vállalkozók szavazáson való részvétele csak minimálisan erősebb, ellentétben a többi európai régió országaival [2,1 *vs.* 11,4; 9,8; 9,3]. Kelet-Európában és Magyarországon, szemben a másik két régióval, a vállalkozók nem kisebb, hanem inkább nagyobb arányban vesznek részt extra-parlamentáris részvételi formákban, azonban az összefüggés nem erős.

Az *önfoglalkoztatók*, akik munkanélkülivé válás miatt lettek önállóak, Nyugat- és Dél-Európában alacsonyabb választási részvételt és magasabb extra-parlamentáris részvételi szintet mutatnak. Kelet-Európában és Magyarországon

[3] A szögletes zárójelekben a vonatkozó adjusztált reziduális értékeket tüntettük fel.

az önfoglalkoztatók sem nem aktívabbak, sem nem passzívabbak, mint amit az átlagos aktivitási szint alapján várhatunk.

4.3. A munkajellemzők hatása

Elemzésünk ebben a részében már csak az alkalmazottakat vizsgáljuk, a munkanélkülieket és az önálló foglalkozásúakat kihagyjuk. Az alkalmazottak csoportján belül megkülönböztetjük a határozatlan idejű szerződéssel és a határozott idejű szerződéssel dolgozókat. Emellett vizsgáljuk az egyén által észlelt munkahelyi autonómia hiányát is. A 0–10 fokú skálán mért munkavállalói autonómiát úgy dichotomizáltuk, hogy a skála 0–6 fokát választókat tekintettük olyan alkalmazottnak, akik munkájából hiányzik az autonómia. Az egyes kategóriák szerinti részvételi arányokat a *2. táblázat* tartalmazza.

Az eredmények nyilvánvalóak abban a tekintetben, hogy az alacsony *munkahelyi autonómia* mindhárom politikai részvétel mértékét szignifikánsan csökkenti. Az összefüggés minden régióra és Magyarországra is igaz. Bár Magyarország esetében az adjusztált reziduálisok negatív értékei kisebbek, vagyis az autonómia hiánya nem rontja nagy mértékben a politikai részvételt. A szavazáson való részvétel esetén az autonóm és nem autonóm munkakörben dolgozók közötti különbség 7–10 százalékpont. Ugyanez a különbség a tüntetési részvételnél a dél-európai régióban mintegy 3,5 pont a többi régióban és Magyarországon 1 körüli. A petíció aláírása esetén Magyarországon csupán 2, a többi kelet-európai országban 5 pont, míg a nyugat- és dél-európai régiókban 10 százalékpont a különbség.

Hasonló eredményeket láthatunk a *szerződés típusa* esetén is. A kiszolgáltatottabb helyzetnek számító, határozott idejű szerződéssel rendelkező alkalmazottak az észak- és nyugat-, valamint a dél-európai régióban kisebb részvételi szintet mutatnak, mind a három politikai részvételi forma esetén. Míg a három régióban a határozott és határozatlan szerződésű foglalkoztatottak közötti különbség körülbelül 8százalékpont, Magyarországon ennél jóval kisebb, 2,5 pont.

A tüntetés esetében a kelet- és a nyugat-európai régiókban lényegében nincsen különbség a kétféle szerződéstípussal rendelkezők között. Azonban Magyarországon és a dél-európai régióban az eltérés jelentősebb: 1,5, illetve 4,5 százalékpont. Végül a petíció aláírását vizsgálva az látható, hogy a dél-európai régióban a különbség mintegy 5,5 pont, viszont a kelet-európai régióban és Magyarországon a különbségek elhanyagolhatóak.

1. táblázat. *A munkaerőpiacon való jelenlét összefüggése a politikai részvétel három formájával (%)*

	Magyarország			Kelet-európai régió			Észak- és nyugat-európai régió			Dél-európai régió		
	Szavazás	Tüntetés	Petíció	Szavazás	Tüntetés	Petíció	Szavazás	Tüntetés	Petíció	Szavazás	Tüntetés	Petíció
Alkalmazott	78,1	3,0	5,6	68,3	4,4	15,4	82,9	8,2	36,1	80,9	13,8	19,2
	[4,6]	[0,3]	[1,6]	[6,5]	[1,5]	[6,3]	[21,5]	[2,7]	[8,4]	[4,4]	[10,6]	[12,0]
Vállalkozó	80,7	4,0	5,2	74,7	4,7	15,9	85,0	6,9	35,2	84,9	8,4	13,5
	[2,1]	[1,5]	[–0,2]	[11,4]	[1,2]	[2,3]	[9,8]	[–5,1]	[–0,9]	[9,3]	[–9,6]	[–8,0]
Önfoglal-	86,3	2,6	8,1	68,2	5,1	14,9	77,2	10,3	43,1	79,6	13,5	21,4
koztató	[1,4]	[–0,1]	[0,6]	[0,3]	[0,9]	[0,1]	[–3,6]	[2,5]	[5,0]	[–0,3]	[0,8]	[2,5]
Munkanélküli	63,8	3,5	7,9	55,9	3,9	14,5	67,1	8,3	30,6	71,5	9,6	10,5
<3 hónap	[–2,9]	[0,2]	[0,9]	[–6,7]	[–0,5]	[–0,3]	[–14,7]	[0,3]	[–4,4]	[–6,2]	[–2,6]	[–5,4]
Munkanélküli	63,5	1,4	3,1	53,4	4,4	12,2	64,1	8,4	32,8	69,2	12,5	14,1
3–12 hónap	[–4,7]	[–1,3]	[–1,4]	[–11,4]	[0,2]	[–2,9]	[–21,3]	[0,5]	[–2,8]	[–9,4]	[0,1]	[–3,1]
Munkanélküli	65,1	1,7	3,1	57,4	3,1	8,9	62,7	8,5	27,0	73,3	10,1	13,7
>12 hónap	[–5,7]	[–1,4]	[–2,1]	[–13,7]	[–4,1]	[–10,8]	[–33,0]	[0,9]	[–12,6]	[–9,5]	[–4,0]	[–5,4]
Összesen	77,1	3,0	5,5	67,6	4,3	14,9	81,5	8,2	35,5	80,1	12,3	17,2

Forrás: Saját számítás az ESS 1–9. hullámainak (2002–2018) adatai alapján, 18–65 éves korosztály (N=201400).
Megjegyzés: Kerekített adatok; [ ]: a megoszlások alatt szögletes zárójelen az adjusztált reziduális értékek láthatók.

2. táblázat. *A munka jellemzőinek összefüggése a politikai részvétel három formájával*

	Magyarország			Kelet-európai régió			Észak- és nyugat-európai régió			Dél-európai régió		
Alkalmazottak	Szavazás	Tüntetés	Petíció	Szavazás	Tüntetés	Petíció	Szavazás	Tüntetés	Petíció	Szavazás	Tüntetés	Petíció
Határozatlan idejű szerződéssel	78,5 [1,9]	3,2 [2,0]	5,8 [1,8]	69,7 [13,6]	4,4 [–0,1]	15,5 [1,0]	84,0 [20,4]	8,1 [–2,7]	36,4 [4,2]	83,1 [12,0]	15,2 [8,3]	20,93 [9,5]
Határozott idejű szerződéssel	75,8 [–1,9]	1,9 [–2,0]	4,4 [–1,8]	61,2 [–13,6]	4,4 [0,1]	15,0 [–1,0]	76,7 [–20,4]	8,8 [2,7]	34,6 [–4,2]	75,7 [–12,0]	10,8 [–8,3]	15,26 [–9,5]
Összesen	*77,8*	*3,0*	*5,4*	*68,3*	*4,4*	*15,4*	*82,9*	*8,2*	*36,1*	*80,1*	*13,8*	*19,1*
Magas autonómia	82,3 [7,8]	3,8 [3,1]	7,2 [4,9]	73,6 [25,3]	5,0 [6,2]	18,0 [17,4]	84,9 [40,6]	8,5 [4,0]	38,5 [29,3]	83,4 [14,2]	14,3 [8,9]	22,15 [20,9]
Alacsony autonómia	74,2 [–7,8]	2,6 [–3,1]	4,7 [–4,9]	63,0 [–25,3]	3,9 [–6,2]	12,5 [–17,4]	74,2 [–40,6]	7,8 [–4,0]	29,2 [–29,3]	76,5 [–14,2]	10,8 [–8,9]	12,74 [–20,9]
Összesen	*76,7*	*3,0*	*5,4*	*68,0*	*4,4*	*15,1*	*81,8*	*8,2*	*35,7*	*80,2*	*12,7*	*17,7*

Forrás: Saját számítás az ESS 1–9. hullámainak (2002–2018) adatai alapján, 18–65 éves korosztály (N= 155 658).
Megjegyzés: Lásd *1. táblázat Megjegyzés*ét.

5. Összefoglalás és további kutatási irányok

A politikatudományi irodalomban a politikai részvétel a demokrácia fokmérője. Minél aktívabbak politikailag egy állam polgárai, annál nagyobb legitimitás jellemzi a politikai rendszert. Továbbá a magas részvételi szint az érdekek döntésekbe való becsatornázásának magasabb fokát jelzi. A tüntetések és petíciók a politikai döntéshozók számára jelzik, a különböző társadalmi csoportok által megfogalmazott igényeket. A korai (1970-es években induló) politikai szociológia felhívta a figyelmünket arra, hogy a politikai részvételben megfigyelhető egyenlőtlenségek éppen arra világítanak rá, hogy bizonyos társadalmi csoportok igényei kisebb eséllyel kerülnek képviseletre. Ha a kiszolgáltatottabb társadalmi csoportok nem vesznek részt a politikában, akkor érdekeik, igényeik sem jutnak el a döntéshozókhoz.

Elemzésünk elsősorban feltáró, leíró céllal készült. Eredményeink megerősítik a korábbi kutatásokat, miszerint a munkanélküliek, az alacsony munkahelyi autonómiával rendelkezők, valamint a határozott idejű munkaszerződéssel foglalkoztatottak alulreprezentáltak a politikai részvételben. A társadalmi integráltság szempontjából azt mondhatjuk, hogy a munkaerő-piaci és a politikai integráltság valóban szorosan összefügg egymással. Minél jobb munkaerő-piaci státusszal rendelkezik valaki (van munkája, magas munkahelyi autonómia jellemzi, állandó szerződése van), annál inkább jellemzi az is, hogy részt vesz politikai cselekvésekben, tehát igényeit megpróbálja közvetíteni a döntéshozók irányába.

Elemzésünk újdonsága azonban az, hogy sikerült bizonyos regionális mintázatokra rávilágítanunk. A regionális különbségeket vizsgálva kiemeljük, hogy a fenti összefüggések inkább jellemzik az észak- és nyugat-európai, valamint a dél-európai országokat, ahol a negatív adjusztált reziduálisok alapján a legtöbb esetben fennáll a munkaerő-piaci és a politikai kizáródás összekapcsolódása. Magyarországra ez még a többi kelet-európai országhoz viszonyítva is kevésbé igaz. A munkaerő-piaci helyzet és a politikai aktivitás viszonya ugyanakkor eltérő módon jelenik meg a három politikai részvételi forma esetén. A dél-európai országokban nagyobb a tüntetési és a szavazáson való részvétel szintje, mint a közép-kelet európai régióban. Az észak- és nyugat-európai államokban pedig a petíció aláírásának szintje magasabb. Ez lényeges különbség, akkor is, ha a régiók nem teljesen homogén csoportok, minden részvételi formánál találhatunk egy-egy olyan országot, ahol a részvétel mértéke eltér a többi országétól az adott régióban. Magyarország esetében viszont az a lényeg, hogy valamelyest eltér a többi kelet-európai országtól, mivel a szavazási aktivitás nagyobb, ugyanakkor a petíció aláírása ritkább, mint a régiós átlag. A tüntetők aránya Magyarországon és a kelet-európai régióban egyaránt alacsonynak számít.

Ezzel függhet össze, hogy a választási részvétel és munkaerő-piaci helyzet kapcsolata valamivel erősebb az országban, miközben a tüntetésen való részvételt vagy a petíció aláírását kevésbé csökkentik a munkaerő-piaci hátrányok. Nem zárható ki az sem, hogy ezeken a területeken az aktivitás olyan alacsony, amit más tényezők már kevésbé befolyásolnak, vagy ezeket a más tényezőket egy átfogóbb elemzéssel lehetne jobban kimutatni.

Ebbe az irányba célszerű folytatni a témában a munkát. A következő kutatásoknak mindenképpen érdemes arra törekedni, hogy feltárják azokat a tényezőket, amelyek a leírt részvételi egyenlőtlenségekért felelősek. Milyen mechanizmusok kapcsolják össze a munkanélküliséget, a munkaerő-piaci kiszolgáltatott helyzetet az alacsony politikai részvétellel? Ebben a tanulmányban csak a két jelenség kapcsolatát vizsgáltuk és nem foglalkoztunk olyan, a politikai aktivitást a szakirodalom szerint is befolyásoló más szempontokkal, mint a társadalmi-demográfiai jellemzők, különös tekintettel az iskolázottságra, vagy a politikai érdeklődés és a fennálló politikai viszonyokra vonatkozó attitűdök. Emellett ez a tanulmány még a munkaerőpiac szerepét sem vizsgálta minden részletében. A további kutatásainkat érdemes kiterjeszteni a különböző munkaerő-piaci szektorok közötti különbségekre is, különös tekintettel a piaci és az állami szektor alkalmazottainak összehasonlítására. Az állam mint foglalkoztató, milyen szerepet játszhat az alkalmazottak mobilizálásában?

Irodalom

Banks, M. H. – P. Ullah (1987): Political attitudes and voting among unemployed and employed youth. Journal of Adolescence, Vol. 10, No. 2., 201–216. p.

Bay, A. H. – M. Blekesaune (2002): Youth, unemployment and political marginalisation. International Journal of Social Welfare, Vol. 11, No. 2., 132–139. p.

Borbáth, E. – T. Gessler (2020): Different worlds of contention? Protest in Northwestern, Southern and Eastern Europe. European Journal of Political Research, Vol. 59, No. 4., 910–935. p.

Brady, H. E. – S. Verba – K. L. Schlozman (1995): Beyond SES: A resource model of political participation. American Political Science Review, Vol. 89, No. 2., 271–294. p.

Burden B.C. – A. Wichowsky (2014): Economic discontent as a mobilizer: Unemployment and voter turnout. Journal of Politics, Vol. 76, No. 4., 887–898 p.

Dacombe, R. – P. Parvin (2021): Participatory democracy in an age of inequality. Representation, Vol. 57, No. 2. 145–157. p.

Dalton, R. J. (2017): The participation gap: Social status and political inequality. Oxford, UK: Oxford University Press.

Dubrow, J. K. (ed. 2014): Political inequality in an age of democracy: Cross-national perspectives. London: Routledge.

Dubrow, J. K. (2015): Political inequality is international, interdisciplinary, and intersectional. Sociology Compass, Vol. 9, No. 6., 477–486. p.

Gallego, A. (2007): Unequal political participation in Europe. International Journal of Sociology, Vol. 37, No. 4., 10–25. p.

Gilens, M. (2012): Affluence and influence. Economic Inequality and Political Power in America. Princeton, US: Princeton University Press.

Jansen, G. (2016): Self-employment as atypical or autonomous work: Diverging effects on political orientations. Socio-Economic Review, Vol. 17, No. 2., 381–407. p.

Krieckhaus, J. – B. Son – N. M. Bellinger – J. M. Wells (2014): economic inequality and democratic support. The Journal of Politics, Vol. 76, No. 1., 139–151. p.

Lijphart, A. (1997): Unequal participation: Democracy's unresolved dilemma. The American Political Science Review, Vol. 91, No. 1., 1–14. p.

Lorenzini, J. – M. Giugni (2012): Employment status, social capital, and political participation: A comparison of unemployed and employed youth in Geneva. Swiss Political Science Review, Vol. 18, No. 3., 332–351. p.

Marinova, D. M. (2022): Working poverty, nonstandard employment and political inclusion. West European Politics, Vol. 45, No. 2., 381–402. p.

Marx, P. – C. Nguyen (2016): Are the unemployed less politically involved? A comparative study of internal political efficacy. European Sociological Review, Vol. 32, No. 5., 634–648. p.

Persson, M. (2015): Education and political participation. British Journal of Political Science, Vol. 45, No. 3., 689–703. p.

Rosenstone, S. J. – J. M. Hansen (1993): Mobilization, participation, and democracy in America. New York: Macmillan.

Schlozman, K. L. – S. Verba – H. E. Brady (2012): The unheavenly chorus: Unequal political voice and the broken promise of American democracy. Princeton, US: Princeton University Press.

Schur, L. (2003): Employment and the creation of an active citizenry. British Journal of Industrial Relations, Vol. 41. No. 4., 751–771. p.

Sobel, R. (1993): From occupational involvement to political participation: An exploratory analysis. Political Behavior, Vol. 15., 339–353. p.

Solt, F. (2008): Economic Inequality and Democratic Political Engagement. American Journal of Political Science, Vol. 52. No. 1., 48–60. p.

Susánszky P. (2022): A tüntetési részvételt magyarázó mikromodellek. (Kézirat)

Teorell, J. (2006): Political participation and three theories of democracy: A research inventory and agenda, European Journal of Political Research, Vol. 45, No. 5., 787–810. p.

Verba, S. – N. H. Nie (1987): Participation in America: Political democracy and social equality. Chicago, US: University of Chicago Press.

Verba, S. – K. L. Schlozman – H. E. Brady (1995): Voice and equality: Civic voluntarism in American politics. Cambridge, US: Harvard University Press.

Megjelent: Kolosi Tamás – Szelényi Iván – Tóth István György (szerk. 2022): Társadalmi Riport 2022. Budapest: TÁRKI